

KOR MARIBORSKE STOLNICE

Samo Štefanac, Ljubljana

S svojo zapleteno stavbno zgodovino je mariborska stolnica eden najpomembnejših spomenikov srednjeveške arhitekture na Slovenskem. Prvi val zanimanja zanjo se je med tedanjimi strokovnjaki zbudil kmalu po tistem, ko je leta 1859 Anton Martin Slomšek preselil sedež lavantinske škofije v Maribor, čemur je sledila temeljita restavracija in regotizacija močno barokizirane cerkve.¹ Ob ponovni restavraciji v poznih tridesetih letih sta nastali za razrešitev problema stavbne zgodovine pomembni študiji Marjana Mušiča in Franceta Steleta,² v novejšem času pa se je s tem problemom največ ukvarjal Jože Curk.³ Ob tem pa ne smemo prezreti prispevka Ivana Komelja v okviru pregleda razvoja gotske arhitekture pri nas ter Emilijana Cevca, ki se je podrobneje posvetil predvsem stavbni plastiki.⁴

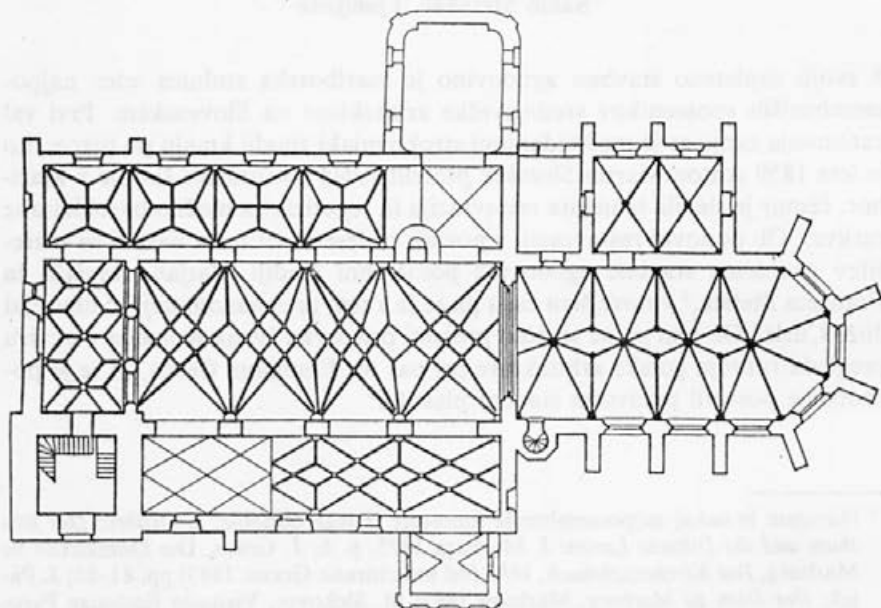
¹ Navajam le nekaj najpomembnejše literature iz tega obdobja: I. Orožen: *Das Bisthum und die Diözese Lavant I*, Marburg 1875, p. 6; J. Graus, *Die Domkirche zu Marburg, Der Kirchenschmuck*, 1883 (od tod citirano Graus: 1883) pp. 81–85; J. Pajek: *Der Dom zu Marburg*, Marburg 1897; M. Slekovec, *Visitatio Ecclesiae Parochialis s. Joannis Baptistae in Civitate Marpurgensi facta die XVII novembris anno MDCXXI, Voditelj v bogoslovnih vedah*, II/4, 1899, pp. 317–324 (žal omenjena vizitacija ne prinaša nobenega uporabnega podatka o sami stavbi, razen tega, da je bila po požaru obnovljena); A. Stegenšek, *Prenovljene cerkve, Ljubitelj krščanske umetnosti I*, 1914, (od tod citirano Stegenšek: 1914), pp. 198–204.

² M. Mušič, *Gradivo iz dobe romanike in gotike v mariborski stolnici*, ČZN, XXXIV, 1939, pp. 197–201; id.: ČZN, XXXV, 1940 (od tod citirano Mušič: 1940), pp. 61–66; F. Stelè, *Mariborska stolnica*, ZUZ, XIX, 1943 (od tod citirano Stelè: 1943), pp. 1–37.

³ J. Curk, *Mariborska stolnica*, *Zbornik ob 750-letnici lavantinske škofije*, Maribor 1978 (od tod citirano Curk: 1978), pp. 194–212; id.: *Mariborska stolnica*, Ljubljana 1978 (Kulturni in naravni spomeniki Slovenije, 86); id.: *Viri za gradbeno zgodovino Maribora*, Maribor 1985; id., *Oris 12 najpomembnejših gradbenih objektov v Mariboru I*, ČZN, 59 (n. v. 24)/1, 1988 (od tod citirano Curk: 1988), pp. 119–145.

⁴ I. Komelj: *Gotska arhitektura*, Ljubljana 1969 (*Ars Sloveniae*) (od tod citirano Komelj: 1969), passim; id.: *Gotska arhitektura na Slovenskem*, Ljubljana 1973 (od tod citirano Komelj: 1973), passim; E. Cevc: *Srednjeveška plastika na Slovenskem*, Ljubljana 1963 (od tod citirano Cevc: 1963), pp. 166 ss.

Današnje stavbno maso stolnice, ki ohranja bazilikalni značaj romanskega jedra cerkve, s svojo monumentalno zasnovo in dimenzijami odločilno sooblikuje dolgi kor, ki je ena njenih najodličnejših sestavin. Kor mariborske stolnice je sploh eden najkvalitetnejših spomenikov gotske arhitekture na naših tleh, vendar se zdi, da prav ta vidik – kvaliteta ter pomembno mesto, ki ga zavzema v našem gradivu in tudi širše – v dosedanji literaturi doslej ni bil dovolj poudarjen. Vzrok za to je iskati v radikalni regotizaciji ob koncu prejšnjega stoletja ter v različnih datacijah dosedanjih piscev, a res je tudi, da celovite analize arhitekture in plastičnega okrasja kora doslej ni bilo.

Tloris mariborske stolnice

V gotski dobi so triladijskemu romanskemu jedru župnijske cerkve sv. Janeza Krstnika prizidali nov prezbiterij. Gre za dolgi kor, kakršen se je pri nas uveljavil s prihodom beraških redov sredi 13. stoletja in so jih tako kot v drugih srednjeevropskih deželah kmalu prevzele tudi župnijske cerkve. Mariborski kor obsega v tlorisu tri prečno pravokotne obočne pole ter petosminski zaključek, na severni strani pa mu je dodana zakristija. Celotna zgradba, tudi zakristija, je obdana z oporniki, ob skrajnem jugozahodnem oporniku pa je prislonjen osmerokoten stopniščni stolpič. Zanimiva je obočna shema: medtem ko je zakristija obokana z dvema križnima obokoma, ima prezbiterij kitast obok. Zunanjščino zaznamujejo predvsem visoki in štirikrat stopnjevani oporniki, ki segajo skoraj do strešnega venca in so v zgornji partiji diagonalno obrezani ter dekorirani s slepimi trilisti (sl. 1, 2). Tri visoka tridelna

okna s krogovičji so vgrajena v poligonalnem zaključku, tri pa v južni steni (brez okna je zahodna traveja, h kateri je prislonjen stopniščni stolpič). V 17. stoletju so bila zazidana in jim je prvotno obliko vrnila regotizacija.⁵ Že ob prvi restavraciji l. 1858 je dobila na vzhodni strani prizidek zakristija, prav tako pa so bila neogotsko prezidana tudi okna na njej.

V notranjosti loči prezbiterij od ladje obojestransko profiliran šilast slavolok. Notranjščina ne učinkuje nič manj monumentalno kot zunanjščina. Poleg dimenzij in skladnih proporcev k temu odločilno prispeva sistem obočnih opor in členitev ostenja, ki jo te opore ustvarjajo skupaj z okni (sl. 3, 4). Prav sistem opor si zasluži posebno pozornost: rebra hruškastega profila izhajajo iz tridelnih, prav tako hruškasto profiliranih služnikov,⁶ ta sistem pa je približno na tretjini višine prekinjen z baldahini v obliki fial, pod katerimi so figuralne konzole v obliki poprsij prerokov z napisnimi trakovi (sl. 5, 6). Pod konzolami se sistem nadaljuje v obliki rahlo konkavnih kamnitih lizen do tal. Do razlike prihaja v vzhodnem zaključku, kjer imajo služniki pod konzolami enak profil kot rebra. Sam obok ima v duhu visoke gotike sicer še vedno močno šilast profil, vendar ga rombi temenske kite že opazno »mehčajo«, saj so cezure med travejami zaradi prekinjenih prečnih reber že krepko zabrisane. Stičišča reber so opremljena s sklepniki: na večjih štirih na temenu so reliefne upodobitve evangelistov z glavami njihovih simbolov, med ostalimi pa sta dva heraldična in štirje z rozetami. Omeniti moramo še profilirana portala vhoda v zakristijo ter v stolpič, posebne pozornosti pa so vredne bogato dekorirane sedemdelne sedilje na južni strani vzhodnega zaključka (sl. 7). Tudi v zakristiji se je ohranil gotski obok: rebra, katerih profil je enak kot v prezbiteriju, nosi šest konzol. Na štirih so upodobljeni simboli evangelistov, na dveh pa angela (sl. 8). Od sklepnikov nosi eden reliefno podobo Kristusove glave, na drugem pa je upodobitev blagoslavljajoče božje roke.

Ob podatku, da je bila cerkev ob koncu prejšnjega stoletja temeljito regotizirana, si moramo najprej zastaviti vprašanje o avtentičnosti posameznih opisanih elementov. Tudi ob delih, ki so zanesljivo nastali ob restavraciji, se moramo vprašati, ali so bili posneti natančno po izvorniku ali pa so v celoti plod fantazije 19. stoletja, saj jih je potrebno v prvem primeru vsaj v kontekstu celote obravnavati kot izvornike (v tem pogledu se tudi današnja načela restavriranja ne razlikujejo mnogo, saj se pogosto zatečemo k nadomeščanju izgubljenih delov z reprodukcijami ohranjenih). O posameznih posegih pri regotiziranju mariborske stolnice sicer nimamo nadrobnejših podatkov, kljub temu pa je večino tedanjih intervencij mogoče prepoznati še danes. Predvsem ne more biti dvoma, da so neogotska krogovičja. Po njihovih oblikah in ponavljanju istih oblik bi lahko tudi sodili, da niso nastala po zgledu morda še ohranjenih izvornih. Nasprotno pa je oblika in velikost samih oken po vsej verjetnosti dokaj zvesta rekonstrukcija prvotnih oken (morda je sploh šlo le

⁵ Risbo in opis stanja pred regotizacijo prinaša Graus (Graus: 1883, p. 84).

⁶ Profil reber ustreza tistemu, ki ga objavlja Komelj (Komelj: 1973, p. 113, risba III/c).

za odpiranje v baroku zazidanih). Nekoliko bolj zapleten je problem služnikov in baldahinov. V literaturi ponavadi preberemo, da so nastali ob regotizaciji. Kljub temu pa že figuralne konzole, ki so prvotno nosile kipe dvanajstih apostolov, posredno potrjujejo obstoj baldahinov nad njimi že v gotski dobi. Hkrati pa na eni izmed ohranjenih risb dunajskega konservatorja Karla Hassa iz časa okrog 1860, torej še pred radikalnim posegom, najdemo narisane prav baldahin z vsemi podrobnostmi, ki se prav nič ne razlikuje od današnjih (sl. 9, 10, 11).⁷ To dokazuje, da je nekaj baldahinov celo še izvirnih, novi pa so njihove kopije. Kot piše Curk,⁸ sta se delno ohranila baldahina na skrajnem vzhodu, kar je razložljivo tudi z vidika stavbne zgodovine: ko so v 17. stoletju postavili v cerkev velikanski zlati oltar, ki je zasedel ves vzhodni del, sta se znašla dva baldahina za njim in ni bilo potrebe, da bi ju v skladu s spremenjenim okusom odstranili. Tako lahko izdelavo novih baldahinov razumemo predvsem kot rekonstrukcijo prvotne podobe prezbiterija, in ne kot regotizacijo v pravem pomenu besede. Tudi konzole se niso povsem izognile restavratorskim posegom. Danes so na njih za pozno 19. stoletje značilni kipi desetih apostolov in dveh angelov, na napisnih trakovih prerokov pa so vklesana njihova imena; prav ta so bila vklesana ob restavraciji. Že faktura črk kaže na okorno posnemanje gotske frakture, imena pa natančno korespondirajo z današnjo postavitvijo kipov. To potrjuje tudi primerjava z napismi na konzolah v zakristiji, ki so izvorni: ti so izklesani tako, da črke izstopajo s površine trakov. Dodajmo le še, da se je na eni od konzol z enakimi črkami podpisal eden od restavratorjev, mariborski kamnosek Rath (sl. 5).⁹ Malo je verjetno, da bi restavratorski posegi zajeli tudi same figure na konzolah,¹⁰ odprto pa ostaja vprašanje služnikov pod njimi: ni namreč izključeno, da bi prvotno segali do tal tudi ob vzdolžnih stenah, in ne samo v vzhodnem zaključku. Odklesati bi jih utegnili že v 18. stoletju ob postavitvi Holzingerjevih kornih klopi, vendar o tem žal nimamo nobenih neposrednih dokazov. Gledano v celoti, je regotizacija ob koncu prejšnjega stoletja temeljito posegla v tedanjo podobo mariborskega kora, vendar mu je v kar največji meri vrnila prvotno podobo.

Nekaj pomembnih odkritij, ki zadevajo stavbno zgodovino kora mariborske stolnice, je v najnovjšem času prispeval Jože Curk.¹¹ Po ostanku strešine na ojačani severni steni prezbiterija je prišel do spoznanja, da je bila zakristija prvotno nadstropna, prav tako pa tudi veža na njeni zahodni strani, ki jo povezuje s severno stransko ladjo in je prav tako še iz gotske dobe (čeprav

⁷ Posnetke risb hrani Republiški zavod za varstvo kulturne in naravne dediščine v Ljubljani.

⁸ Curk: 1978, p. 199.

⁹ Stegenšek (Stegenšek: 1914, p. 202) omenja ime Matevža Ratha, Stelè (Stelè: 1943, p. 22) M. Ratha, na konzoli pod sv. Matejem pa preberemo *Rath B.*

¹⁰ Cevc (Cevc: 1963) dodaja v prilogi s popravki, da so konzole v celoti nastale ob regotizaciji, česar pa njihova modelacija ne potrjuje.

¹¹ Curk: 1978; Curk: 1988.

verjetno nekoliko poznejša od same zakristije). S tem je stavbna zgodovina kora dodobra pojasnjena, odprto pa ostaja vprašanje časa njegovega nastanka. Tukaj strokovnjaki doslej niso bili enotnega mnenja. Medtem ko so starejši pisci postavljali njegov nastanek okvirno v prvo polovico ali sredino 15. stoletja,¹² ga je Stelè prvi postavil v čas okoli 1430 ali nekoliko prej.¹³ Pri tem se je oprl na profil reber, krogovičja sedilij ter baldahine, katerih oblike je primerjal s tistimi s konca 14. stoletja, medtem ko je figuralnemu okrasju našel paralele v pojavih na Nemškem v dvajsetih letih 15. stoletja. Kot dodatni, a ne mnogo poznejši prizidek je označil zakristijo. V dopolnilo Steletu je Cevc tudi v plastičnem okrasju poudaril prvine, ki izvirajo še iz poznega 14. stoletja in se bolj neposredno navezujejo na dejavnost Parlerjevega kroga v Pragi, hkrati pa namignil na zahodne, sluterjanske vplive ter se odločil za okvirno datacijo v prvo četrtino 15. stoletja.¹⁴ V še zgodnejši čas, pred leto 1400, je na podlagi analize arhitekturnih elementov datiral prezbiterij Ivan Komelj.¹⁵ Dataciji v pozno 14. stoletje (1380–90) se je pridružil Jože Curk,¹⁶ najnovejši čas pa je odkril za datacijo nadvse pomemben dokument: gre za listino iz leta 1400, v kateri Katarina, vdova po vetrinjskem upravniku Pavlu iz Trčove, daruje za zidavo cerkve 8 funtpfenigov.¹⁷ Ni dvoma, da se nanaša donacija na gradnjo prezbiterija, ki je moral biti prav tedaj v gradnji: skromna vsota darovanega denarja izključuje možnost, da bi bilo prav to lahko spodbuda za začetek gradnje, ampak jo moramo slejkoprej razumeti kot prispevek k že začetki gradnji. S tem je posredno potrjena Komeljeva in Curkova teza, saj se zdi še najbolj verjetno, da so začeli graditi v zadnjem desetletju 14. stoletja, v prvem ali drugem desetletju novega stoletja pa je kor najbrž že stal.

Ob tako zoženem razponu možnih datacij je mariborskemu koru tudi nekoliko lažje določiti mesto, ki ga zavzema v našem umetnostnem gradivu. Prizidava dolgega kora župnijski cerkvi ni ob koncu 14. stoletja nikakršna novost, zato bi bil vsak ekskurz v arhitekturo beraških redov odveč, toliko bolj pa preseneča razkošna izvedba mariborskega kora. Opraviti imamo namreč z dosledno izvedenim ikonografskim programom: kipi apostolov, ki so stali pod baldahini na konzolah s preroki, se vsebinsko navezujejo na upodobitve apostolov na plečih prerokov – motiv, ki ga poznamo iz portalne plastike. Program dopolnjujejo simboli evangelistov na sklepnikih ter simbolične upodobitve treh levov in medveda na podnožju slavoloka, katerih izvor je treba iskati v *Physiologu*.¹⁸ Sam program v svojem času ni presenetljiv: preseneče-

¹² Cf. e. g. Graus: 1883, p. 83; Stegenšek: 1914, p. 199.

¹³ Stelè: 1943, p. 15.

¹⁴ Cevc: 1963, p. 169.

¹⁵ Komelj: 1969, p. XVII; Komelj: 1973, p. 154.

¹⁶ Curk: 1978, p. 198: postavlja čas nastanka v desetletje 1380–1390.

¹⁷ J. Mlinarič: *Gradivo za zgodovino Maribora V: Listine 1371–1415*, Maribor 1979, dok. 77 (17. 3. 1400). Pavel iz Trčove je omenjen v zadnjih letih 14. stoletja zelo pogosto, vselej v zvezi s kakšnimi transakcijami (ibid., dok. 65 ss.). Najdubo dokumenta je že upošteval Curk (Curk: 1988, p. 126) in v skladu s tem predatiral prezbiterij.

¹⁸ Za ikonografsko razlago tega motiva cf. Cevc: 1963, p. 168 ss.

nje je, da ga v tako razkošni kamnoseško-kiparski izvedbi najdemo prav v sorazmerno skromni župnijski cerkvi. Podroben pregled sorodnih spomenikov pri nas in v bližnjih srednjeevropskih deželah nas namreč prepriča, da je zasnova dolgega kora z baldahinskimi nišami in kipi na služnikih na ravni župnijskih cerkva prej izjema kot pravilo. Ne pri nas ne v Avstriji ne najdemo analognega primera mariborskemu. Podobno opremo srečujemo sicer dokaj pogosto, vendar praviloma pri pomembnih romarskih cerkvah (npr. Pöllau-berg), cerkvah in kapelah, ki so nastale kot donacija vplivnega plemstva (Štefanova cerkev in S. Maria am Gestade na Dunaju, celjska kapela ŽMB) ter seveda pri katedralah,¹⁹ med župnijskimi cerkvami pa najdemo v razpoložljivem gradivu še najbližjo paralelo v koru vsem znane župnijske cerkve sv. Martina v Landshutu na Bavarskem; celo tam pa so baldahini po svoji izvedbi skromnejši od mariborskih.²⁰ V sorazmerno nepomembnem mestu, kot je bilo Maribor, si lahko tak pojav razlagamo le kot donacijo neke izredno pomembne osebnosti. Arhivskih listin, ki bi lahko priskočile na pomoč, žal nimamo; morda sta ključ do rešitve oba heraldična sklepnika na oboku, a tu se žal zatakne pri identifikaciji. Enega literatura pogojno pripisuje malteškemu viteškemu redu, ki je imel komendo v bližnjem Melju, medtem ko ostaja drugi z upodobitvijo knežjega klobuka popolna uganka.²¹

Naslednja značilnost mariborskega kora je njegov obok. Kitasti obok bi lahko označili kot prehodno obliko med preprostim križnim in zvezdastim. Jedro oboka še vedno tvorita diagonalni rebri, le prečno je na sredi prekinjeno in z dodatnimi rebri povezano s presečišči glavnih reber. Tako nastane na temenu oboka kita, ki delno zabrisuje cezure med posameznimi travejami. Na prvi pogled se tako zdi, da je kitasti obok neposredni predhodnik tiste sheme, s katero je Peter Parler obokal prehod skozi stolp na Karlovem mostu v Pragi, vendar ohranjeno gradivo tega ne potrjuje. Nasploh je kitasti obok zelo redka oblika in ga v deželah, v katerih je delovala katera od vej Parlerjevih delavnic v drugi polovici 14. stoletja, sploh ne najdemo.²² S tem seveda ni rečeno, da Parlerjev krog te sheme ni poznal, saj je čisto mogoče, da primeri pač niso ohranjeni. Domnevo, da je bil kitasti obok znan v širšem srednjeevropskem prostoru, potrjuje tudi ena od risb v zbirki dunajske akademije.²³

¹⁹ Cf. e. g. N. Nußbaum: *Deutsche Kirchenbaukunst der Gotik*, Köln 1985, passim; R. Wagner-Rieger: *Mittelalterliche Architektur in Österreich*, St. Pölten-Wien 1988 (od tod citirano: Wagner-Rieger: 1988), passim; G. Brucher: *Gotische Baukunst in Österreich*, Salzburg-Wien 1990 (od tod citirano Brucher: 1990), passim.

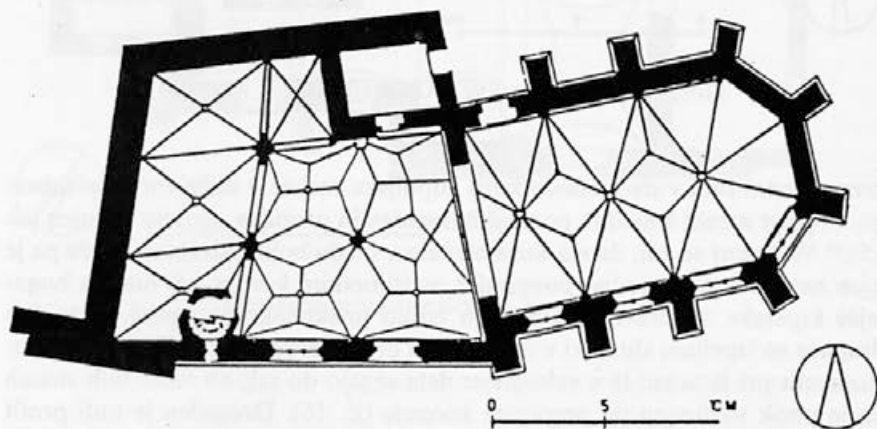
²⁰ *Die Parler und der Schöne Stil 1350-1400: Europäische Kunst unter den Luxemburgen* I, Köln, 1978, p. 389 [r. k.]: kor je bil zgrajen med leti 1389 in 1398.

²¹ Mušič: 1940, p. 65 ss.; Stelè: 1943, p. 25; Curk: 1978, p. 199.

²² V. Mencl: *Česká architektura doby lucemburské*, Praha 1948. Ta obok tudi ni obravnavan v klasičnih delih o poznogotskih obočnih shemah. Cf. K. H. Clasen: *Deutsche Gewölbe der Spätgotik*, Berlin 1958.

²³ H. Koepf: *Die gotischen Planrisse der Wiener Sammlungen*, Wien-Köln-Graz 1969, p. 7, fig. 33.

Spomenike, s katerimi lahko po tej plati primerjamo mariborski kor, pa najdemo mnogo bliže, na Zgornjem Štajerskem ter v Spodnji Avstriji. Kor špitalske cerkve v Oberwölzu na skrajnem severozahodu Štajerske je za travejo krajši od mariborskega, njegova obočna shema pa je mariborski enaka (sl. 13). Skupen jima je tudi profil reber, ne pa konstrukcija služnikov, ki so v Oberwölzu v vzhodnem zaključku preprosti, medtem ko so štirje ob vzdolžnih stenah opremljeni z nišami, ki pa so popolnoma drugačne od mariborskih. Poleg tega izhajajo rebra iz listnih kapitelov, celotno notranjost pa obteka horizontalni venec. Vse to seveda ne zadostuje, da bi lahko nastanek obeh korov tesneje povezali. Kor v Oberwölzu ni datiran: nenavadni ladijski del je, po vsem sodeč, nastal po letu 1430, kor pa je najbrž kako desetletje starejši; na to namiguje tudi nedavno odkrita freska na njegovi severni steni, ki jo lahko datiramo približno v čas med 1420 in 1430.²⁴

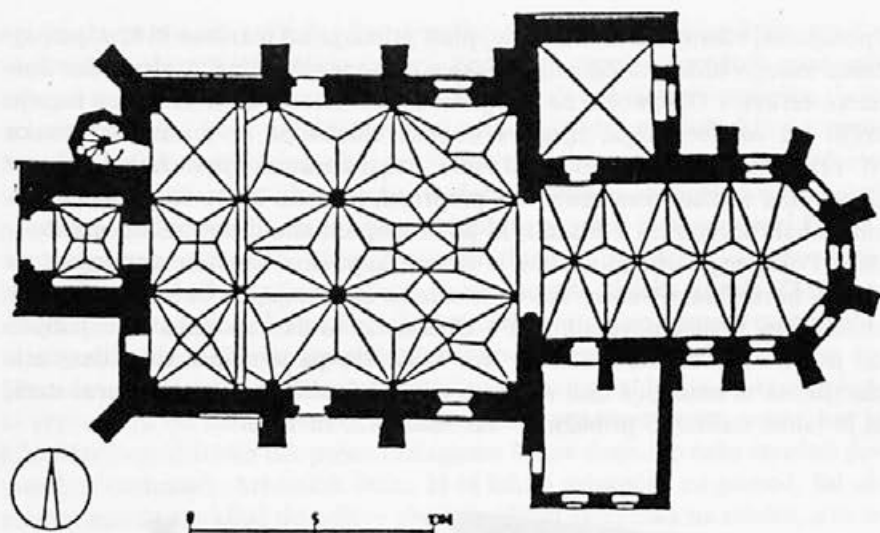

Tloris špitalske cerkve v Oberwölzu

V okolici Brucka ob Muri je skupina treh spomenikov s kitastimi oboki. Najmonumentalneje je zasnovan kor župnijske cerkve v Allerheiligen im Mürztal, ki je po tlorisni zasnovi praktično identičen mariborskemu, le da je manjših dimenzij.²⁵ Tudi tu se srečamo z istim profilom reber, a s preprostejšim sistemom služnikov, ki izhajajo tako kot v Oberwölzu iz vodoravnega zidca (sl. 14). Dva sklepnika sta gladka, na dveh pa sta rozeti. Iste prvine

²⁴ *Österreichische Kunsttopographie XXXIX: Die Kunstdenkmäler des Gerichtsbezirkes Oberwölz*, Wien 1973, pp. 122, 134: kor naj bi nastal za freisinškega škofa Nicodemusa della Scala (1421–43); Brucher: 1990, p. 257 ss. Po mnenju prof. dr. Höflerjage za delo lokalne šole: upodobljena je Marija na prestolu in dva svetnika.

²⁵ J. Buchowiecki: *Die gotischen Kirchen Österreichs*, Wien 1952 (od tod citirano Buchowiecki: 1952), p. 377 ss.; Brucher: 1990, p. 264. Žal so se doslej vsi pisci ukvarjali le s problemom nastanka ladje te cerkve.

Floris župnijske cerkve, Allerheiligen im Mürztal

prepoznamo tudi v dvopolnem koru župnijske cerkve v bližnjem Kapfenbergu, ki pa je zaradi številnih poznejših dozidav in prezidav opazno okrnjen (sl. 15).²⁶ Vsekakor se zdi, da sta kora nastala v medsebojni odvisnosti, teže pa je njun nastanek neposredno povezati z mariborskim korom, saj nimata bogatejših kiparske dekoracije, ki bi nam lahko priskočila na pomoč. Nekoliko drugače so izpeljani služniki v dvopolnem prezbiteriju pokopališke cerkve St. Ruprecht pri Brucku: le v vzhodnem delu segajo do tal, ob vzdolžnih stenah pa je obok naslonjen na preproste konzole (sl. 16). Drugačen je tudi profil reber z obojestranskim žlebom in zaradi teh razlik spomenika ne moremo postaviti v neposredno zvezo s prejšnjima.²⁷ Kora v Allerheiligenu in Kapfenbergu nista datirana in doslej tudi nista opazneje pritegnila pozornosti strokovnjakov, zato je toliko pomembnejši napis v notranjosti kora St. Ruprechta, ki datira gradnjo v leto 1415–1416 in ob katerem je Buchowiecki celo zapisal, da gre za najstarejši zvezdasti obok na Štajerskem.²⁸ Ker se tu srečamo že s sodobnejšim profilom reber, bi nemara lahko sklepali, da sta kora v Allerheiligenu in v Kapfenbergu nekaj let starejša od omenjenega in sta mu bila s svojo obočno shemo lahko tudi vzor.

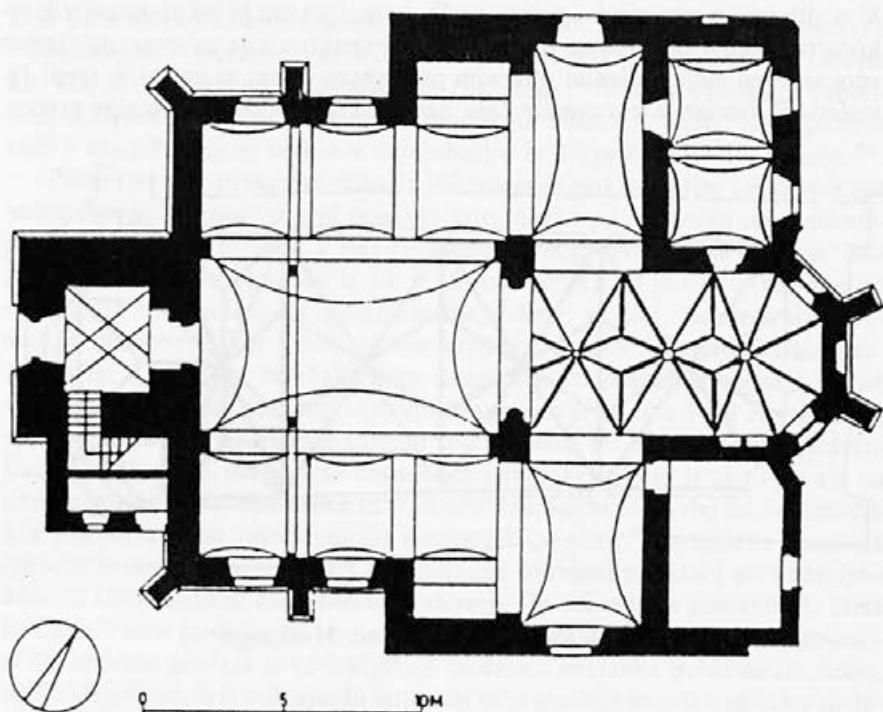
Kot rečeno, se s kitastimi oboki srečamo tudi v Spodnji Avstriji in ni povsem izključeno, da bi v tej deželi nastali tudi najstarejši spomeniki te vrste.

²⁶ *Dehio Handbuch: Die Kunstdenkmäler Österreichs: Steiermark*, Wien 1982 (od tod citirano *Dehio: Steiermark*), pp. 210–212.

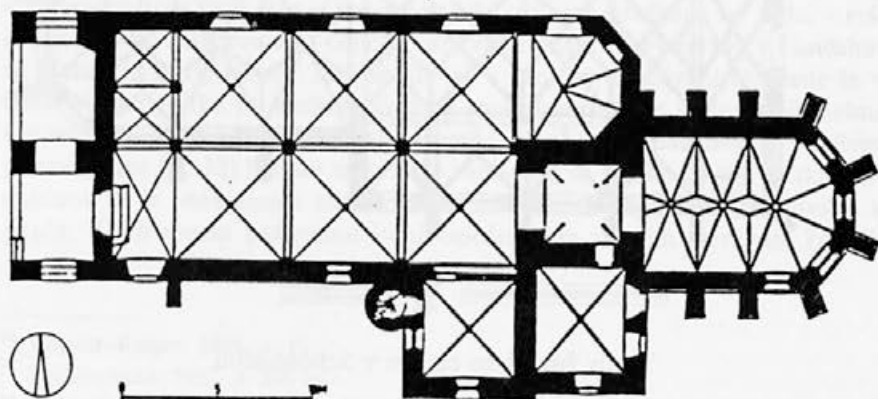
²⁷ *Dehio: Steiermark*, p. 57.

²⁸ Buchowiecki: 1952, p. 373.

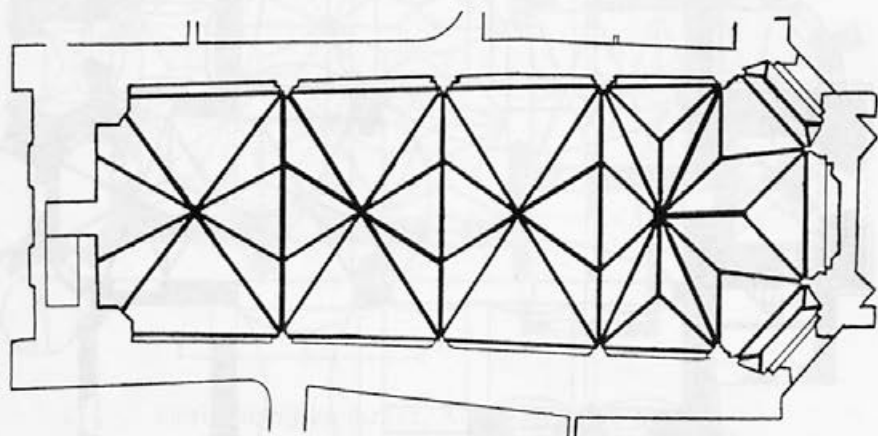

Tloris župnijske cerkve v Kapfenbergu

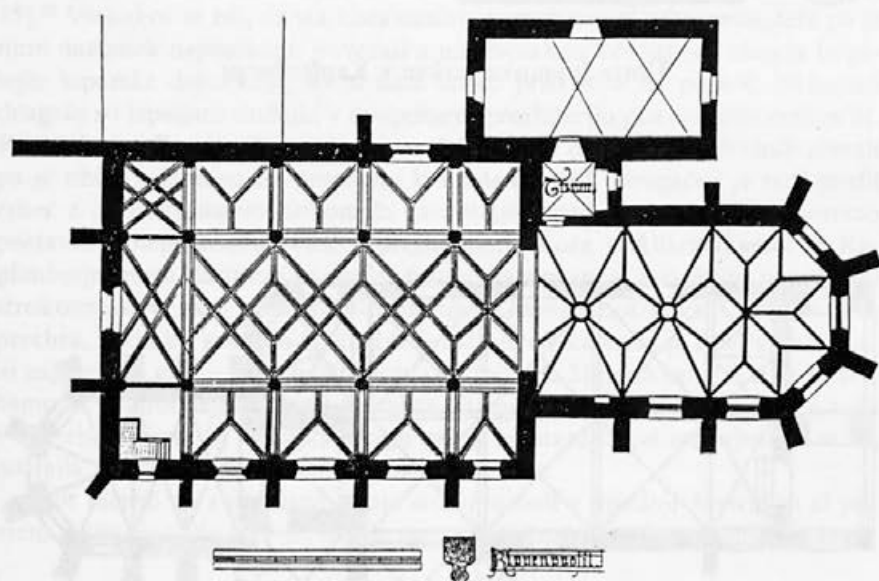

Tloris cerkve St. Ruprechta v Brucku

V mislih imam minoritsko cerkev na Dunaju, kjer naj bi bil po nekaterih rekonstrukcijah s temenskim romбом kot zametkom kite prvotno poudarjen spoj severne ladje z njenim oltarnim prostorom in naj bi nastal že sredi 14. stoletja.²⁹ Vendar je to v svojem času osamljen in ne v celoti dokazljiv primer,

Tloris kapele v dunajskem Hofburgu

Tloris župnijske cerkve v Schönbachu

²⁹ R. K. Donin: *Die Bettelordenskirchen in Österreich*, Baden bei Wien 1935, p. 238 ss. (tloris fig. 54).

zato pa se skoraj stoletje kasneje – torej prepozno, da bi ga lahko povezovali z Mariborom – srečamo s kitastim obokom pri tako pomembnem spomeniku, kot je dvorna kapela dunajskega Hofburga.³⁰ Vendar nastopa v vzhodnem zaključku namesto radialno razporejenih reber že zvezda; isto opazimo tudi v koru župnijske cerkve v Schönbachu iz druge četrtine 15. stoletja.³¹

Primerjava s spomeniki zunaj naših meja je pokazala, da neposrednega vzora mariborskemu koru ni mogoče najti, hkrati pa opozorila na pomembno mesto, ki mu pripada v okviru arhitekturnega ustvarjanja južnega dela Srednje Evrope na prehodu iz 14. v 15. stoletje. Če se ponovno ozremo po omenjenih spomenikih na Zgornjem Štajerskem, se hitro zavemo, da predstavlja mariborski kor s svojimi dimenzijami, proporci, monumentalno zasnovo ter z bogatim in kvalitetnim kamnoseškim okrasjem enega ključnih spomenikov na tem področju. Ob spoznanju, da je bil leta 1400 že v gradnji, torej je moral biti načrt zanj izdelan že ob koncu 14. stoletja, naj ne izzveni preveč drzno teza, da bi prav zasnova mariborskega kora lahko vplivala na obliko korov v okolici Brucka in v Oberwölzu, saj bi te stavbe lahko označili kot poenostavljeno interpretacijo mariborskega kora. Kar zadeva slogovna izhodišča zanj, pa bi veljalo z dokončnimi sodbami počakati na nadrobno analizo kiparskega in kamnoseškega okrasja. Tu sta temelje postavila že Stelè in Cevc,³² novi podatek pa bo morda zahteval delno revizijo, čeprav zgodnejši čas začetka gradnje še ne izključuje možnosti nastanka posameznih delov, npr. sklepnikov, šele v dvajsetih letih, saj se je gradnja morda nekoliko zavlekla. Zdi se tudi, da je kiparsko okrasje kora delo vsaj treh rok: prvemu mojstru bi lahko pripisali konzole v zakristiji in glede na enak kamnoseški znak sedilje, drugemu konzole v samem koru in tretjemu sklepnike. Vendar ostaja vse to za zdaj le domneva, ki tudi ob možnosti, da se je gradnja zavlekla, ne spremeni dejstva, da moramo projekt celote datirati še v pozno 14. stoletje. Navsezadnje potrjujejo to številni detajli: sam profil reber – hruška z dodatnim pravokotnim trakom na temenu – je ena najbolj razširjenih oblik druge polovice 14. in začetka 15. stoletja in jo srečamo pri mnogih pomembnih spomenikih tega časa, kot je kor aachenske stolnice, praškega sv. Vida, v križevi kapeli na Karlštejnu in končno tudi v koru Martinove cerkve v Landshutu Hansa iz Burghausna. Tudi sedilje so s svojimi krogovičji izvedene še v duhu visoke gotike 14. stoletja in le na enem mestu se že pojavi ribji mehur kot nov motiv poznega 14. stoletja, ki velja za enega najznačilnejših znanilcev pozne gotike (sl. 12).³³ Prav tako kaže vso strogost visoke gotike oblika baldahinov in le obžalujemo lahko, da se niso ohranila prvotna krogovičja v oknih. Kljub vsemu naštetemu in ob upoštevanju strožjih meril naš kor ob

³⁰ Wagner-Rieger: 1988, p. 191.

³¹ Buchowiecki: 1952, p. 296 ss.

³² Stelè: 1943, p. 14 ss. in 25 ss.; Cevc: 1963, p. 166 ss.

³³ H. G. Franz, Entwicklungsphasen der Architektur von 1370–1420, *Internationale Gotik in Mitteleuropa* (= *Kunsthistorisches Jahrbuch Graz*, XXIV), Graz 1990.

nastanku nikakor ni bil konservativna arhitektura, ampak dokaj značilen znanilec novega sloga.

Nastanek mariborskega kora pada v čas izredno živahne gradbene dejavnosti na naših tleh in z njo povezanega naglega uveljavljanja poznogotskih arhitekturnih principov, zato je toliko bolj zanimiva primerjava z drugimi pomembnimi spomeniki tega obdobja. Kar zadeva arhitekturni tip, je našemu koru najbližja kapela Žalostne Matere Božje ob celjski opatijski cerkvi, katere tloris ustreza tripolnemu dolgemu koru. Notranjščina se odlikuje po bogatem kamnoseškem okrasju s figuralnimi konzolami in baldahini, stenski nišami in sediljami. Našteto okrasje se opazno razlikuje od mariborskega in pripada slogovni usmeritvi, ki odločneje uvaja nekatere poznogotske prvine. Krogovičja sedilij in relikviarijske omare nasproti njih so izvedeni z dosledno uporabo ribjega mehurja, še posebej značilni pa so bogato razčlenjeni stenski baldahini. Če bi mariborske baldahine lahko primerjali s tistimi v romarski cerkvi v Pöllaubergu, kažejo celjski že tisto stopnjo razvoja, ki jo predstavlja dejavnost kroga Michaela Chnaba na Dunaju in v okolici, v čigar opusu najdemo precej primerjalnega gradiva (baldahini v cerkvi S. Maria am Gestade in v Štefanovi cerkvi, svetilnik *Spinnerin am Kreuz* v Wiener Neustadtu).³⁴ Dodajmo še klinasti izžlebljen profil reber, ki je oblika, značilna predvsem za 15. stoletje, in zdi se, da je celjska kapela po času nastanka nekoliko mlajša od mariborskega kora. Smiselna se zdi datacija kmalu po letu 1400, pri tem pa preproste križnorebraste obočne sheme ne smemo označiti za konservativno: gre pač za temeljno obliko, ki je bila aktualna skozi vso gotško dobo.³⁵

Drugo pomembno skupino, ki jo moramo postaviti ob bok mariborskemu koru, tvorita stari kor župnijske cerkve v Hajdini in romarska cerkev na Ptujski gori. Spomenika se tako po arhitekturni zasnovi kot po stavbni plastiki dokaj tesno navezujeta na dejavnost Parlerjev in pomenita v našem gradivu pomemben mejnik. Njuni obočni shemi kažeta dve najbolj razširjeni obliki parlerjanskih obokov: v Hajdini imamo t. i. »zvezdasti obok«,³⁶ na Ptujski gori pa dvojno paralelnega, prav tako pa je parlerjanski tudi profil njunih reber: močno zašiljen klin z bočnima palicama polkrožnega prereza. Izrazito parlerjanske so tudi konzole s spakami, kakršnih ne najdemo ne v Mariboru ne v Celju, prav tako pa so na Ptujski gori drugače izvedena krogovičja sedilij v koru ter četvero baldahinov nad njimi. Po naštetem lahko to-

³⁴ Wagner-Rieger: 1988, pp. 152–164; Brucher: 1990, p. 124 ss.

³⁵ Datacije celjske kapele so zelo različne: Cevc (Cevc: 1963, p. 102) jo je postavil že v sedemdeseta leta 14. stoletja, Komelj (Komelj: 1973, p. 159) in Stopar (*Opatijska cerkev v Celju*, Celje 1971, p. 67) pa sta jo povezovala s konsakracijsko listino iz l. 1413. V novem vodniku (*Mesto Celje in njegovi spomeniki*, Maribor 1991, p. 28) je Stopar dopustil možnost nastanka kapele »na začetku 15. stoletja, morda kak decenij prej«.

³⁶ Ime ni najbolj posrečeno, ker ne gre za pravo zvezdo. F. Dambeck (*Spätgotische Kirchenbauten in Ostbayern*, Passau 1940, p. 22) uvaja termin *vierteiliger Rautenstern*.

rej sklepamo, da so samo na Južnem Štajerskem sočasno ali z malenkostnim časovnim zamikom delovale kar tri kvalitetne stavbarske delavnice sorodne, a vendarle različne slogovne usmeritve, o njihovih izhodiščih pa za zdaj ni mogoče izreči dokončne sodbe. Hajdina in Ptujška gora žal nista datirani: nastanek prve strokovnjaki ponavadi datirajo v čas okoli 1390, začetek gradnje druge pa prav tako na konec 14. stoletja,³⁷ torej takorekoč v isti čas kot mariborski kor in celjsko kapelo.

Ob tem se seveda odpira vprašanje o možnih povezavah med delavnicami. Tu nam prispevajo nekaj pomembnih spoznanj kamnoseški znaki, ki nas pričajo, da vse tri delavnice vendarle niso delovale povsem izolirano druga od druge. Tako najdemo enak znak kot na rebrih celjske kapele tudi na Ptujski gori, in to najbrž ne povsem po naključju prav na t. i. »Celjskem oltarju«.³⁸ Če lahko ta pojav povežemo s celjskimi grofi kot naročniki, je večje presenečenje kamnoseški znak na rebrih mariborskega kora, ki ga najdemo tako na Ptujski gori kot tudi v Hajdini, enemu od znakov na Ptujski gori pa je zelo podoben znak v stopniščnem stolpiču ob mariborskem koru.³⁹ To seveda ne dokazuje neposredne zveze med delavnicama ali celo avtorstva istega stavbenika, pač pa dokazuje, da sta dva kamnoseka delala tako v Mariboru kot na Ptujski gori, eden od njiju pa tudi v Hajdini. Delovanje istega klesarja v dveh stavbarnicah ni nobeno presenečenje, saj so bile njihove migracije v času gotike dokaj pogoste.⁴⁰ Sicer pa nam to spoznanje delno pomaga pri vzpostavitvi kronologije nastanka naših spomenikov. Posebno zanimiv je v tem pogledu znak, ki se pojavlja na služniku v Hajdini, na rebrih oboka v Mariboru in na več mestih na Ptujski gori. Prav ta namreč postavlja dela na vseh treh spomenikih v sorazmerno kratek časovni interval. Če izhajamo iz datacije hajdinskega kora okrog l. 1390, nam lahko ta znak potrди tezo, da je l. 1400 gradnja mariborskega kora res že tekla. Za sodbo o tem, kdaj je omenjeni kamnosek delal na Ptujski gori, pa bi bil nujno potreben podatek o lokaciji znaka: pri tako veliki stavbi pač ni vseeno, ali je znak nekje v spodnjem delu ostenja, na oknih ali pa na oboku.

Primerjava je pokazala, da moramo mariborskemu koru v našem spomeniškem gradivu dodeliti enakovredno mesto celjski kapeli in Ptujski gori in ga tako uvrstiti v sam vrh gotske ustvarjalnosti na naših tleh, pa tudi v širšem srednjeevropskem prostoru. To hkrati priča o pomembni vlogi, ki jo je odigrala Južna Štajerska v tem obdobju, ko so se nove forme širile v naše kraje brez opaznejšega zaostanka za drugimi deželami. Ptujška gora in celjska ka-

³⁷ Cevc: 1963, p. 111; Komelj: 1969, passim; Komelj: 1973, p. 176 ss.; M. Zadnikar: *Ptujška gora, visoka pesem slovenske gotike*, Ljubljana 1987, p. 12.

³⁸ Kamnoseški znaki s Ptujške gore so objavljeni v: Komelj: 1969, sl. 9, 10.

³⁹ Mušič: 1940, p. 65, risba 6, znaka 1 in 3.

⁴⁰ Redki ohranjeni podatki o fluktuaciji kamnosekov kažejo, da je lahko kamnosek v nekaj mesecih večkrat zamenjal stavbarnico, v kateri je delal. Obširneje o tem B. Schock-Werner, *Bauhütten und Baubetrieb, Die Parler und der Schöne Stil: Europäische Kunst unter den Luxemburgen* III, Köln 1978, pp. 55–58 [r. k.].

pela torej nista osamljena pojava, kar potrjuje tudi številno nasledstvo teh arhitektur, ki postavlja Štajersko na mesto posrednika novih form na Kranjsko (Šentrupert, Pleterje itd.). Žal smo ob pomanjkanju izčrpane dokumentacije še daleč od celostnega védenja o tem nasledstvu. Zato bi se na tem mestu omejil na kratko omembo tistih spomenikov, ki imajo v koru kitaste oboke. Na prvem mestu velja omeniti kor župnijske cerkve v Ljutomeru, ki je nastal še v prvi polovici 15. stoletja.⁴¹ Z mariborskim ga druží enak profil reber ter dokaj bogata izvedba s figuralnimi konzolami, zato se zdi vabljiva misel, da bi šlo celo za njegovo neposredno nasledstvo (sl. 18). Notranjščina ljutomerskega kora je bila pred kratkim obnovljena in danes je vidnih tudi nekaj kamnoseških znakov, med katerimi je posebej zanimiv tisti, ki se pojavlja na portalu zakristije, na sediljah ter na opornikih. Gre za nekakšno trikrako vetrnico, kakršno najdemo tudi na Ptujski gori.⁴² Žal je precej znakov zaradi poškodovane površine kamna težko razberljivih: znak na slavoloku delno spominja na tistega na mariborskih sediljah, medtem ko se na opornikih večkrat pojavlja (žal vselej močno poškodovan) kamnoseški znak, podoben onemu v stopniščnem stolpiču v Mariboru. Iz omenjenega lahko torej sklepamo, da je tudi ljutomerski kor po vsej verjetnosti nastal v neposredni povezavi z gradnjo ptujskogorske cerkve in najbrž tudi mariborskega kora, to pa postavlja tudi njegovo datacijo še v prvo četrtino 15. stoletja. Omenimo še, da je obočna shema že nekoliko naprednejša od mariborske: v petosminskem zaključku tvorijo rebra že zvezdo.⁴³

Podobno shemo ima tudi enopolni kor župnijske cerkve v Bistrici ob Sotli, ki je po Komeljevem mnenju nastal v drugi polovici 15. stoletja, vendar postavlja letnica 1452 na freskah v notranjosti njegov nastanek vsaj v sredino stoletja.⁴⁴ Nekaj kitastih obokov se je ohranilo tudi na Dolenjskem. Podružnična cerkev sv. Križa v Stehanji vasi je z letnico na zunanjščini datirana v leto 1449,⁴⁵ sicer pa se odlikuje po dokaj kvalitetni stavbni plastiki, ki bi jo nemara lahko povezali s tisto pri sv. Ahacu nad Turjakom. Tudi cerkev sv. Barbare na Okrogu pri Šentrupertu je verjetno še iz prve polovice stoletja: tu zbuja pozornost predvsem monumentalna zasnova dvopolnega prezbiterija s stopnjevanimi oporniki ter gradnja iz pravih kamnitih blokov (sl. 17).⁴⁶

⁴¹ Komelj: 1969, p. LXI; Komelj: 1973, pp. 199–201; datira nastanek v čas okrog 1440.

⁴² Cf. Komelj: 1969, tabla 10. Na portalu zakristije je opaziti zanimiv pojav: s kamnoseškim znakom so označeni vsi kamni razen dveh, ki tvorita figuralni konzoli. Ni sicer izključeno, da sta znaka na zadnji strani kamnov, torej v steni, zelo verjetno pa se zdi, da omenjeni kamnosek ni bil kvalificiran za izdelavo figuralnega okrasja.

⁴³ Cevc (Cevc: 1963, p. 169) ugotavlja kvaliteto stavbne plastike ljutomerskega kora in dodaja, da ji v našem gradivu ne najdemo prave paralele. Njegova datacija na začetek stoletja se sklada z ugotovitvami ob kamnoseških znakih.

⁴⁴ Komelj: 1973, p. 287; Ivan Stopar: *Bistrica ob Sotli z okolico*, Ljubljana 1978, p. 6 ss.

⁴⁵ Komelj: 1973, pp. 86, 286. Avtor zmotno navaja letnico 1443.

⁴⁶ *Ibid.*, p. 285.

Zadnji v tej vrsti je stari prezbitarij župnijske cerkve v Mirni peči, ki je verjetno nastal šele proti koncu stoletja. Njegova posebnost je v tem, da prečna rebra v temenskih rombih niso prekinjena. To dokazuje, da stavbenik ni v celoti doumel konstrukcijske in estetske logike te obojne sheme.⁴⁷ Našteti spomenikov seveda ni mogoče kakorkoli povezati z mariborskim korom, pričajo pa vendarle o tem, da je bil tudi kitasti obok ena tistih zgodnjih oblik poznogotskih obokov, ki je kot izročilo v stavbarniških delavnicah preživela več generacij.

DER CHOR DER MARIBORER DOMKIRCHE

Ähnlich wie bei zahlreichen anderen Kirchen in Mitteleuropa wurde auch bei der romanischen Pfarrkirche des Hl. Johannes des Täufers in Maribor in der Gotik ein neues Presbyterium in Form des sog. Langchors angebaut. Dieser umfaßt im Grundriß drei rechteckige Joche sowie einen Fünfeckabschluss und besticht außer durch harmonische Proportionen noch durch reiche Verzierung durch Steinmetzarbeiten mit figuralen Konsolen und Baldachinen auf Diensten, mit Schlußsteinen und Sitznischen. Eine Besonderheit stellt das Kreuzgewölbe mit einer Reihe von Rhomben im Scheitel dar, kunstgeschichtlich eine Übergangsform zwischen dem traditionellen Kreuzgewölbe und den spätgotischen Sterngewölbeformen. Ende des 19. Jahrhunderts erfuhr das Gewölbe zwar eine radikale Regotisierung, bewahrte jedoch in seinen wesentlichen Bestandteilen den ursprünglichen Charakter: nur bei Maßwerk läßt sich nicht feststellen, ob es nach dem Original restauriert oder neu konzipiert wurde. Die Chordatierungen in der Fachliteratur schwanken bisher erheblich, nämlich zwischen 1380 und 1430, und erst eine kürzlich entdeckte Verlassenschaftsurkunde aus dem Jahre 1400 ermöglichte eine genauere Datierung seiner Entstehung: da es sich um eine bescheidene Geldsumme handelt, liegt die Vermutung nahe, daß der Bau im Jahre 1400 bereits im Gange war, er wurde also wahrscheinlich im letzten Jahrzehnt des 14. Jahrhunderts begonnen.

Mit seiner monumental Anlage ist der Mariborer Chor eines der bedeutendsten Architekturdenkmäler aus der Zeit um 1400 in Slowenien, nimmt aber einen bedeutenden Platz auch im Rahmen der Baukunst einiger österreichischen Länder, vor allem Steiermark, ein. Am deutlichsten zeigt das ein Vergleich mit einigen Baudenkmalern aus derselben Zeit. Am interessantesten vom Gesichtspunkt des Gewölbeschemas sind die Architekturdenkmäler in der Umgebung von Bruck an der Mur (Allerheiligen im Mürztal, Kapfenberg, St. Ruprecht bei Bruck) sowie die Spitalkirche in Oberwölz. Leider ist keines von den erwähnten Baudenkmalern datiert außer der Kirche St. Ruprecht (1415), ihre bescheidenere Anlage deutet an, daß sie alle später als der Mariborer Chor oder sogar nach seinem Vorbild entstanden sind. In der Südsteiermark gab es um 1400 eine rege Bautätigkeit: im letzten Jahrzehnt des 14. Jahrhunderts entstand der alte Chor der Pfarrkirche in Hajdina, allem Anschein nach wurde auch mit dem Bau der Wallfahrtskirche auf der Ptujška gora (Maria Neustift) begonnen, um 1400 entstand aber auch die MarienKapelle an der Stadtpfarrkirche St. Daniel in Celje. Es handelt sich um Denkmäler, die sich sowohl ihrer architektonischen Konzeption wie auch der Steinmetzkunst nach untereinander stark unterschieden und auf den ersten

⁴⁷ Ibid., pp. 85, 285. Podoben primer iz druge polovice 15. stoletja imamo v Rantnu blizu Oberwölza, kjer je v koru župnijske cerkve prav tako kitast obok z neprekinjenimi prečnimi rebri. Cf. *Dehio: Steiermark*, p. 388 ss.

Blick scheint es, daß sie ganz unabhängig voneinander entstanden sind. Einige Steinmetzzeichen kommen jedoch sowohl in Hajdina wie auch auf der Ptujška gora und Maribor vor, was beweist, daß wenigstens einige Steinmetze bei allen diesen Bauprojekten mitwirkten, und bezeugt die Gleichzeitigkeit des Entstehens. In dieselbe Gruppe läßt sich auch der Chor der Pfarrkirche in Ljutomer einordnen, der auch noch im ersten Viertel des 15. Jahrhunderts entstanden sein muß. Der Ljutomerer Chor steht dem Mariborer auch durch das Gewölbeschema nahe (Kreuzgewölbe mit Rhomben und Sternabschluß), und es ist nicht ausgeschlossen, dass er unmittelbar unter seinem Einfluß entstand. Das Kreuzgewölbe mit Rhomben ist zwar eine verhältnismäßig seltene Form, wurde dennoch im 15. Jahrhundert in Slowenien noch einige Male wiederholt: in Bistrica an der Sotla (vor 1452) sowie in drei Fällen in Dolenjska (Unterkrain): in Stehanja vas (1449), Okrog bei Šentrupert und in Mirna peč.